

Rus Kültüründe Türk İzleri

Seher MEMİŞ

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İzmir

*Sorumlu Yazar

seher--memis@hotmail.com

Özet

Rus-Türk ilişkilerini, Rus kavim oluşumunun başlangıç dönemlerine kadar götürmek mümkündür. Türklerin ve Rusların yüzyıllarca yan yana yaşamalarıyla devam eden bu ilişkiler, Rus kültürü üzerine Türk kültürünün tesirine yol açmıştır. Bu tesirler; dil, edebiyat, ordu, hukuk, kıyafet, etnografya gibi birçok alanda kendini göstermiştir. İlk dönemde evlilik ve akrabalıkla başlayan temaslar ise, sonraki dönemlerde Rus siyasi egemenliği dolayısıyla makam ve mansıp kazanarak Rus Devleti'ne katılmak şeklinde devam etmiştir. Böylelikle; bugün kültür ve bilim dünyasında Rus olarak tanınmış olan İvan Sergeyeviç Turgenyev, Sergey Vasilyeviç Rahmaninov, Nikolay Rimsky Korsakov gibi Türk soylu yüzlerce aile ortaya çıkmıştır.

Bildiride, Rus kaynaklarında Türkçe kökenli olarak kayıtlanan Altın Ordu ve Tatar Hanlıkları mensubu ailelerden örnek verilerek, bu isimlerin Türkoloji literatüründe kabul edilmiş köken bilgisi (etimoloji) açıklamaları yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rus-Türk ilişkileri, Türk aileler

Abstract

It is possible to take the relations with Russian and Turks, when periods of the Russian state was founded. Turks and Russians have been living side by side for centuries in this ongoing relationship, so the effect on Russian culture is composed of Turkic culture. These effects is seen in many areas like language, literature, army, law, dress, ethnography. Starting with the first month of marriage and kinship relations, then has continued to gain authority. So, in today's world of culture and science, hundreds of Turkic noble family which as a well-known Russian like İvan Sergeyevich Turgenyev, Sergei Vasilievich Rachmanioff, Nikolay Rimsky Korsakov have emerged.

In this paper, we will provide an example of Turkic families which referred to as Turkic in Russian sources and we will explain their accept of Turkic literature.

Key Words: Relations with the Russian and Turks, Turkic families

GİRİŞ

Türklerin Çinliler, Farslar ve Araplardan sonra en eski komşuları önce Ruslar sonra da bütün Slavlardır. Slavların bin beş yüz yıla yakın süre içinde daima bir Türk kavminin komşusu olmaları; ticaret, ekonomi ve yerleşim bakımından birbirleri ile yakın temas içerisine girmelerini sağlamıştır (Karaağaç 2005: 140). Böylelikle Rus kültüründe Türk tesirleri ortaya çıkmıştır.

Rus-Türk İlişkilerinin Tarihi

Türk kavimleri ile Slav zümreleri arasındaki ilişki, özellikle Karadeniz'in kuzeyi ve Orta Dnepr sahasında başlamıştır. Batı Sibir ve Türkistan'dan İdil boyuna doğru uzanan geniş bozkır-steplerden, en geç Milâd sıralarında Doğu Avrupa'ya sızmaya başlayan Türk kavimlerinin bazıları Dnepr ve Dnestr boylarında Slav unsurları ile karşılaşmıştır. Bu ilk ilişkiler hakkında kesin bilgiler bulunmamakla birlikte, Türkler ve Slavlar arasındaki yakın ilişkinin Milâttan sonra 370 yıllarında başlamış olan 'Kavimler Büyük Göçleri' sırasında olduğu kuvvetli bir ihtimaldir (Kurat 1972: 10-11).

Milâttan sonra VI. yüzyılın ortalarında Karadeniz'in kuzeyi, Balkanlar ve Pannonya'da egemen güç haline gelen Avarlar, Slavları da egemenlikleri altına almışlardır. Slavlar üzerindeki Avar egemenliği, Slavların teşkilatlanmalarında olduğu gibi, Balkanlarda yerleştirilmelerinde de büyük bir rol oynamıştır (Kurat 1972: 24-27).

Avarların hemen ardından bu alana, güçlü devlet yapısına sahip olan Hazarların egemen olduğu görülür. Hazar Kağanlığı'nın en güçlü devrinde, 862 yılında Rus Knezliği kurulmuş ve Ruslar gelişmek için çok elverişli şartlara kavuşmuştur. Hazarların bıraktıkları etkiler de bunda önemli rol oynamıştır. Rus knezlerinden Hristiyanlığı kabulü ile şöhret bulan Vladimir'in 'Kağan' unvanını taşımış olması Hazar etkisinin derecesini göstermektedir (Kurat 1972: 40-41).

Karadeniz'in kuzeyine gelerek Don'dan Tuna'ya kadar uzanan geniş bozkırları baştan başa işgal eden Peçenekler de Rusya tarihi üzerine büyük etki yapmışlardır. Rusların steple mücadeleleri Peçeneklerle başlamıştır. Knez İgor zamanında yürütülen dostça ilişkiler ise, Rus askeri teşkilatına Peçeneklerin etkisini sağlamıştır (Kurat 1972: 49).

Kumanlar döneminde ise Rus yüksek tabakasının Kuman kızları ile evlendiği, Kumanlardan birçoğunun Rus arazisinde kaldığı, Kuman büyüklerinden bazılarının Hristiyanlığa geçtiği görülmektedir (Kurat 1972: 76).

Altın Ordu döneminde Rusların kültür bakımından geliştiği; ancak Rus yurdunun tam bir siyasi anarşi içinde çalkalandığı görülmektedir. Bu dönemde de Rusların yaşayış, düşünüş ve görüşlerinde Türkler etkili olmuştur. Altın Ordu'da bulunan güçlü bir merkezî devlet rejimi de Rus knezlerine örnek olmuştur (Kurat 1972: 126).

Kazan Hanlığı döneminde ise Ruslar Kazan'a karşı düşmanca bir siyaset izlemişlerdir. 1552 yılında Kazan'ın düşmesi, Rus-Türk ilişkileri açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu döneme kadar görülen Türk egemenliği, yerini Rus egemenliğine bırakmıştır. Bu tarihten sonra Ruslar tarafından büyük bir Hristiyanlaştırma ve asimilasyon siyaseti başlatılmıştır (Öner 2011: 393-394).

Rus-Türk İlişkilerinde Alıntı Sözler

Rus kavminin Türk egemenliği altında bir devlete dönüştüğü ilk devirlerden itibaren Rus diline pek çok Türkçe alıntı geçmiştir. İgor Destanı gibi eski bir manzumede de bu açıkça görülmektedir (Süleyman 1992: 13-29). Bu alıntılar, sadece yer adlarında değil (*Kayala, Sula, İtil, Tmutarakan* vb.), hayvan adlarında (*kreçet, gogol, bus büri* vb.), Mecûsi tanrı adlarında (*Boyan, Veles* vb.), kavim adlarında (*Hunlar, Hinovlar, Ugırlar, Ovarlar, Olberler, Alperler* vb.), askerî terimlerde (*kılıç, koriç, horuğv, telega, yapañça* vb.), ticaret ve ekonomi ile ilgili terimlerde (*altın, arba, barış, denga, basma, bizmen, tovar* vb.) de görülür (Halikov 1995: 7-8).

Rus dilindeki bu alıntı sözlere karşılık, o dönemde Türk dilinde Rusça alıntılara rastlanılmamaktadır. 1552 tarihinden sonra ise Türk dilinin Rusça üzerindeki üstünlüğünü kaybettiği, artık Rusça sözlerin Türk diline girmeye başladığı görülmektedir (Öner 2011: 402).

Rus Olarak Tanınan Türk Asıllı Sülaleler

1236 yılından itibaren Moğol akınları ve egemenliği nedeniyle Türk feodalleri ve onlara bağlı kişilerin Rusya'ya göçü başlamıştır. Bu kişiler Rusya'ya gelip kendilerine yer istemişlerdir ve böylelikle Türk halklarının sürekli göçtükleri köyler meydana gelmiştir. Sonraki yıllarda Türkçe konuşan halkların Rusya'ya göçmesi artarak devam etmiştir (Halikov 1995: 8).

Kazan Hanlığı döneminde ise Rusya, Kazan için hep saldırgan olup Kazan topraklarına sürekli hücumlarda bulunmuştur. Onun bu siyasetine Türk feodalleri de yardım etmiştir. Bu sayede toprak elde ederek başka üstünlüklerden de yararlanmışlardır. Yani Rusya, iç ve dış siyasetini gerçekleştirirken Türk feodallerini kullanmıştır. Rusya'nın hizmetliler zümresi, yani asilzâdelere çoğu zaman bunlara dayanarak meydana gelmiştir (Halikov 1995: 14-15).

Bu kişilerin çoğu kendi dilleri Türkçeyi de iyi bildikleri için Rus diplomatiğinde ve askerî araştırma işlerinde etkin olarak kullanılmışlardır. Çoğu zaman bunlar arasından devlet görevlileri de çıkmıştır (Halikov 1995: 16).

Kısacası; işgaller ve Rus siyasi egemenliği dolayısıyla Türkler makam ve mansıp kazanarak Rus Devleti'ne katılmışlardır. Rus toplumu içerisinde yükselip bugün bilim ve kültür dünyasında tanınan Türk soylu yüzlerce aileden bazıları şunlardır:

Turgenyevler: Turgenyevlerin atası Mirza Lev Turgenyev vafat töreninden sonra İvan adını almıştır. 1440'lı yıllarda Büyük Knez Vasiliy İvanoviç'in yanına Altın Ordu'dan gelmiş, Altın Ordu asilzadelerinin önde gelen simalarından olmuştur (Baskakov 1997: 126, Halikov 1995: 100).

Turgenyev ismi, kökünde Turgen lakabını korumaktadır. Bu kelime Moğolca turgen 'hızlı, acele eden' sözünden gelmektedir. Bu söz, bugünkü Sibiry Türk ağızlarında aynı anlamda kullanılmaktadır (Baskakov 1997: 126, Halikov 1995: 100).

Turgen lakabı büyük ihtimalle geçici anlama dayanılarak verilmiştir ve bu adı taşıyanın karakteri -çabuk öfkelenen, hırslı- ile ilgilidir (Baskakov 1997: 126).

Meşhur Rus yazarı İvan Sergeyeviç Turgenyev bu nesildedir (Halikov 1995: 100).

28 Ekim 1818'te Orel kentinde doğan İ. S. Turgenyev, henüz bir çocukken Almanca, İngilizce ve Fransızca'yı ana dili gibi konuşmaya başlamıştır. Moskova ve Petersburg üniversitelerinde okuyup, Felsefe fakültesini iyi dereceyle bitirmiştir.

Daha sonra Almanya'ya giderek Berlin Üniversitesi'ne girmiştir ve orada 4 yıl süreyle kalmıştır. Tarih, Klasik Filoloji dallarında çalışmalar yapmış, Yunanca ve Latince öğrenmiştir. Yurduna geri dönerek Petersburg Üniversitesi'nde profesörlük sınavını kazanmıştır. 1842 yılı onun için dönüm noktası olmuştur. İlk ciddi çalışmalarını bu dönemde yapmıştır. Realizm akımından etkilenen Turgenyev 1885 yılından sonra büyük romanlarını yayımlamaya başlamıştır. 3 Eylül 1883'te Fransa'da Paris yakınlarında ölmüştür.

Eserleri; Bir Avcının Notları, Rudin, Asilzade Yuvası, Arefe, Babalar ve Oğullar, Tuğbay, Ham Toprak, Duman, Bozkırda Bir Kral Leor, İlk Aşk'tır. En önemli romanı olan Babalar ve Oğullar'da kuşaklar arasındaki çatışmayı derinlemesine ve dengeli bir bakışla sergilemiştir. Roman bir bakıma Turgenyev'in üyesi olduğu kır kökenli soylu aydınların kent kökenli radikal aydınlara yenik düşüşünün öyküsüdür (AnaBritannica 1990: 229).

Rahmaninovlar: Rahmaninov soyadı yeni isimler sırasına dâhildir ve şecerde 1741 yılı ile kaydedilmiştir (Baskakov 1997: 137).

Türkçe konuşan halklardan çıktıklarını, onların yakın kuşaklarında sık sık Türk isimli Rahmaninovlara rastlanması doğrudur (Halikov 1995: 83).

Rahmaninov soyadının temelini Arapça rahman 'bağışlayıcı' kelimesi oluşturmaktadır. Bu ad Allah'a ait olan epithetlerden biridir. Bu söz aynı zamanda erkek özel adı gibi de kullanılır (Baskakov 1997: 137).

Büyük Rus bestecisi Sergey Vasilyeviç Rahmaninov da bu nesildedir (Halikov 1995: 83).

1873 yılında Novgorod'da doğan S. V. Rahmaninov, Moskova Konservatuarı'nda yetişmiştir. Bir süre öğretmenleri; Arenskiy ve Taneyev'in etkisinde kaldıktan sonra Çaykovski'ye bağlanmıştır. Batı müziği ve Rus folklorundan ilhamlanan besteleri ile XX. yüzyılın en büyük bestecileri arasında yer almaktadır.

Eserleri; Aleko, Cüzamlı Süvari, Francesca da Rimini adlı operalar; üç senfoni ve senfonik şiirler, piyano ve orkestra için dört konçerto, bir üçlü, viyolonsel ve piyano için bir sanat, piyano için birçok parça ayrıca yetmiş dokuz melodidir.

Korsakovlar: Korsakovlar sülalesi temelini Letonya'dan Moskova'ya gelen Ventseslav Jegmuntoviç Korsak adlı şahıstan almaktadır. O'nun türemeleri olan Korsakovlar 7187/1676 yılında ve başka tarihlerde çeşitli görevlerde bulunmuş, iyi hizmetlerine karşılık ödüllendirilmişlerdir (Baskakov 1997: 56, Halikov 1995: 64).

Korsakov soyadının temelini korsak 'bozkır atı' sözü oluşturmaktadır. Bu söz, Türk lehçelerinin Kıpçak gurubundan alınmıştır (Baskakov 1997: 57, Halikov 1995: 64).

Ünlü Rus besteci, Nikolay Rimsky Korsakov bu nesildedir.

St. Petersburg'a yakın Tikhvin kasabasında dünyaya gelen N. R. Korsakov, piyano çalmayı burada öğrenmiştir. 12 yaşında St. Petersburg'daki donanma okuluna girmiştir.

1871'de St. Petersburg Konservatuarı'nda başladığı profesörlük görevini hayatının sonuna kadar devam ettirmiştir. 1874-1907 tarihleri arasında St. Petersburg, Moskova, Kiev, Brüksel ve Paris'te çok sayıda senfonik konser yönetmiştir. Donanmanın brass grubunda on yıl çalışmış, Müzik Okulu'nda yedi yıl müdürlük, İmperial Capella'da ise on yıl müdür yardımcılığı yapmıştır. 1908 yılında Loubensk'te yaşamını yitirmiştir.

En çok bilinen eseri, Binbir Gece Masalları'ndan esinlenilmiş olan Şehzadadır.

Gogol (Gogel) : Çok sonradan Polonya'dan göçerek, 1775 yılından itibaren Rusya dvoryanları olan kişilerin sülalesidir. Bu soyadı, Türk-Bulgarlarda (Çuvaşlarda) kuş ismini bildiren gogul ~ kogul sözünden yapılmıştır (Baskakov 1997: 60, Halikov 1995: 164).

Ünlü Rus roman ve oyun yazarı Nikolay Vasilyeviç Gogol bu nesildedir.

N. V. Gogol 1809 yılında Ukrayna Soroçints'i'de dünyaya gelmiştir. Yaşamının, düşüncelerinin bütün kararsız ve garip yönlerine karşın, Rus edebiyatı içinde çok önemli bir yer tutar. Rusya'ya kendi yüzünü gösteren ilk yazarlardandır. Ayrıca, 'küçük insan'ı bir edebiyat kahramanı yapması açısından da önemlidir. Edebiyatı aşma çabasının yanı sıra, ruh sıkıntısı da daha yüksek bir düzeyde Tolstoy ve Dostoyevski tarafından sürdürülmüştür.

Eserleri; Masallar, Müfettiş, Palto, Ölü Canlar, Burun, Bir Delinin Hatıra Defteri, Portre, Eski Zaman Beyleri, Taras Bulba, Fayton, Kumarçılar, Dava, Evlenme, Petersburg Hikayeleri, Dikanka Yakınlarındaki Bir Çiftlikte Akşam Toplantıları'dır. Başyapıtı Ölü Canlar'da serflik düzeni ve devlet yönetimindeki adaletsizlikleriyle feodal Rusya'yı yansıtır (AnaBritannica 1990: 517).

Kutuzovlar: Büyük Knez Aleksandr Yaroslavoviç Nevskiy'nin yanına Pruslulardan gelen, Çud savaşının ünlü kahramanı Gavril'in torununun oğlu ve Novgorodlu Proşka'nın torunu Fedor Aleksandroviç Kutuz'dandır. Rus tahtına çeşitli rütbelerde hizmet etmişlerdir. Kutuzov soyadının temelini Türk-Bulgar kutuz ~ kudur 'çıldırılmış, kudurmuş' sözü oluşturmaktadır. Bütün lehçelerde bu sözün anlamı aynıdır (Baskakov 1997: 73, Halikov 1995: 69).

1812 yılında Rusya Ordusu'nun başkumandanı olarak, Rusya-Fransa savaşında Napolyon komutasındaki Fransızları geri püskürten Prens Mihail İllarionoviç Kutuzov da bu sülaledendir.

Mihail Kutuzov, 1745 yılında St. Petersburg'ta doğmuştur. Henüz 15 yaşındayken Rus Ordusuna katılmış, 1813 yılında ölümüne kadar bu orduda aktif olarak görev almıştır. Ordudaki başarılarından dolayı kendisine knez rütbesi verilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman kuvvetlerine karşı Kızıl Ordu'nun yürüttüğü askeri harekât da onun adı ile anılmaktadır (Ana Britannica 1990: 114).

SONUÇ

Türkler ve Ruslar arasında yüzyıllar boyu süren komşuluk, Türklerin Rus halkı ile çeşitli ilişkiler kurması sonucunu vermiştir. Bu ilişkiler ise, Rus Devleti'nin kurulmasında ve şekillenmesinde, kısacası Rusya tarihinde Türklerin önemli rol oynamasını sağlamıştır. Kazan-Rus Devri'ne, özellikle Kazan'ın ele geçirildiği 1552 tarihine kadar Türk siyasi egemenliği dolayısıyla Türk kültürünün Rus kültürü üzerinde daha etkili olduğu görülmektedir. Bu etki, o dönemde Rusçada bulunan Türkçe alıntılardan da anlaşılmaktadır. Ancak 1552 tarihinden itibaren bu ilişkilerin tersine döndüğü, ayrıca çeşitli üstünlüklerden faydalanmak isteyen yüzlerce ailenin de Rus Devleti'ne katıldığı görülmektedir. Böylelikle bugün Rus olarak tanıdığımız bilim kültür dünyasından ünlü kişilerin de dâhil olduğu yüzlerce Türk soylu sülale ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- [1] *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş ve
- [2] *Encyclopaedia Britannica Inc. Yayınları.*
- [3] Baskakov, N. A. (1997), *Türk Kökenli Rus Soyadları* (Çev. Samir Kâzımoğlu), Ankara:
- [4] Türk Dil Kurumu Yayınları.
- [5] Halikov, A. H. (1995), *Rus Tanınan 500 Bulgar-Tatar Türk Asıllı Sülale* (Çev. Mustafa Öner), İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- [6] Karaağaç, Günay (2005), *Dil, Tarih ve İnsan*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- [7] Kurat, Akdes Nimet (1972), *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk*
- [8] *Kavimleri ve Devletleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- [9] Öner, Mustafa (2011), *Türkçe Yazıları*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- [10] Süleyman, Olcas (1992), *Aziya* (Çev. Natık Seferoğlu), İstanbul: Türk Dünyası
- [11] Araştırmaları Vakfı.